

By, marsk og geest 8

Årsberetning 1995

Den antikvariske Samling i Ribe

Knivskaft af elfenben, fundet nær Ribe Domkirke og siden 1960-erne brugt som Samlingens bomærke. Skaftet viser en falkonér med jagtfalken på dens stok - sådan som han optrådte i en stormands følge. Stilen er høvisk, præget af 1300-årenes elegante pariserkunst. Højde 7,5 cm. Tegning: Aage Andersen.

By, marsk og geest 8
Årsberetning 1995
Den antikvariske Samling i Ribe 1996

Redaktion: Claus Feveile og Jakob Kieffer-Olsen

Tryk: Winds Bogtrykkeri • Haderslev

Oplag: 400 stk.

© Den antikvariske Samling

1. 176
70.00

By, marsk og geest 8

Årsberetning 1995

Den antikvariske Samling i Ribe 1996

ISBN 87-89827-12-0

ISSN 0905-5649

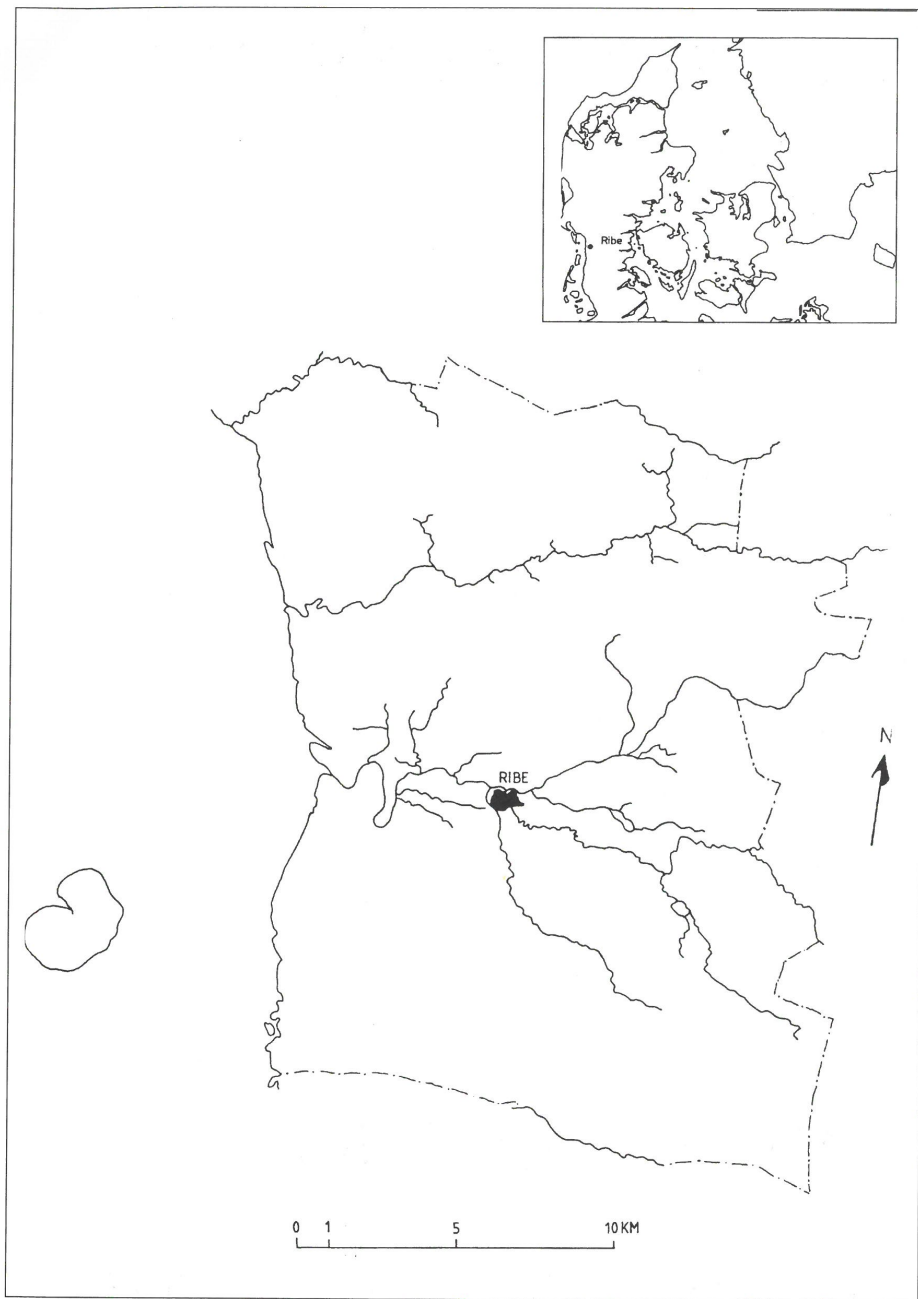
By, marsk og geest 8

»Odin fra Ribe« - 4,2 cm høj mandsmaske af støbt bly. Odins hoved med det flotte, svungne overskæg flankeres af de to ravne Hugin og Munin, som tilhvisker Odin vise råd om verdens gang. Sandsynligvis lavet i Ribe i 700-årene, men fundet for få år siden i en kasse med bøjede søm. Tegning: Lars Hammer.

Årsberetning 1995

Den antikvariske Samling i Ribe

Indhold

Hans H. Engqvist Ribe gamle Rådhus – husets bygningshistorie	3
Ole Degn Ribe gamle Rådhus. Husets ejere og beboere 1496-1709 før det blev rådhus	9
Marie Foged Klemensen Arkæologisk undersøgelse på Torvet 9 i Ribe	17
Alan Vince English Pottery Imports in Medieval Denmark	23
Claus Feveile Tufstenskirkerne i Sydvestjylland – set i handelshistorisk arkæologisk belysning	31
English abstracts	52
Årets tal 1995	54
Publikationer	56

Ribe gamle Rådhus - husets bygningshistorie

Af Hans H. Engqvist

Omkring år 1500 lå der i Stenbogade, på hjørnet af Sønderportsgade, to gamle sammenbyggede stenboder. Dengang havde Ribe utallige boder, der dog for de allerflestes vedkommende var af bindingsværk. Blandt de få, der var grundmurede, må de sammenbyggede boder i Stenbogade have været et særsyn hvilket da også gadenavnet tyder på.

Betegnelsen bod indebærer, at der er tale om en bygning, som er opført med udlejning for øje. De fleste boder var kun i en etage og tre til fem fag lange. De blev af ejerne – ofte velstående borgere – udlejet til håndværkere og småhandlende og til familier, der sad i små kår.

Stenboderne nævnes første gang i 1496, da Karin Madsdatter – enke efter en borgmester i Viborg – sælger dem til Nis Ebbesen, borger i Ribe. I 1528 kom Stenboderne, efter at have været handlet endnu engang, i domkanniken Niels Torkilsens eje. Samme år blev bygningen vurderet af borgmestre og råd, hvilket tyder på, at den i 1528 eller kort forinden var blevet ombygget eller på anden måde forbedret. Og det er da i høj grad tænkeligt, at det var ved denne lejlighed, Stenboderne fik deres nuværende udseende, som hvad stilen angår, meget vel kan gå tilbage til tiden omkring 1530 (fig 1).

Det er ikke meget vi ved om Stenboderne før de blev ombygget. Dog fremgår det af de dele, der er bevaret i den nuværende bygning samt af de spor, der fremkom, da bygningen i årene 1892-94 blev restaureret, at begge boder udover en kælder har omfattet to fulde etager og meget tyder på, at de har været ret forskellige, både hvad indretning og udseendet angår. De har også, at dømme efter bevarede partier af de gamle bagmure, haft forskellig facaderetning. De sammenbyggede gadesider, der må antages at have været nogenlunde parallelle med bagsider-

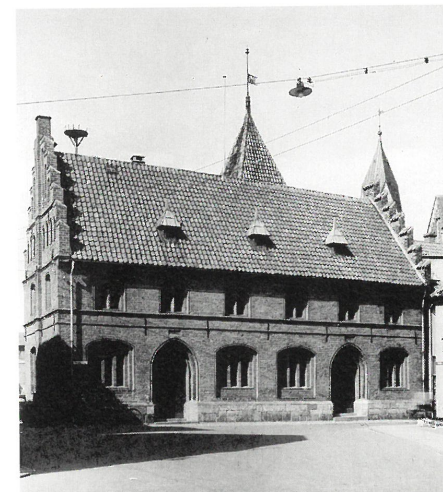

Fig. 1. Det gamle Rådhus i Ribe, ca. 1960. Foto: H. H. Engqvist.

ne, må således på midten have sprunget ca. 60-70 cm frem i Stenbogade.

Af bagmurene er der i overetagen bevaret godt 3 meter ved sydgavlen og 2,8 meter ved nordgavlen. Også den gamle nordgavl er bevaret og det endda i sin fulde højde. Dog har det meste af gavlens yderside været skjult lige siden 1892, da de lave småhuse mod nord måtte vige pladsen for en større nybygning. Imidlertid findes der en tegning af J. Magnus-Petersen fra 1871 og en akvarel af J. Ryberg fra 1879, som begge viser, at gavlen er udstyret med tre høje og relativt brede, spidsbuede blændinger (fig. 2). Men herudover er der ikke meget tilbage af de gamle Stenboder.

I årene lige omkring 1528 gennemgik boderne som nævnt en omfattende ombygning, der bl.a.

Fig. 2. Rådhuset set fra nordøst. Udsnit af xylografi efter tegning af Magnus Petersen, 1871. Bemærk den lille bindingsværksbygning ved nordgavlen med spor efter den tidligere port ind til den nordre bods gård.

medførte en total ændring af såvel facaderne som gavlen mod Sønderportsgade. De to boders facader, der før i tiden havde hver sin retning, kom nu til at ligge i stort set samme plan. Og så fik facaderne samme udseende med en spidsbuet dør i midten, flankeret af to store fladbuede vinduer og herover tre noget mindre vinduer, der også var fladbuede. Og sådan ser de ud den dag i dag. Den søndre gavl, der heller ikke har ændret udseende, har på midten en ganske lidt fremspringende skorstenskanal, der opdeler murfladen i to lige store halvdele, begge med et fladbuet vindue ud for de to hovedetager. Herover er gavlen udstyret med to rækker rundbuede blændinger over hinanden (fig. 3). I underste række er blændingerne lige høje, mens de i øverste række aftager i højden udefter følgende tagets hældning. Det må også nævnes, at facaderne og gavlen under overetagens vinduer er udstyret med en vandret gennemløbende frise, der omfatter seks skifter, hvoraf det overste og det nederste er profileret.

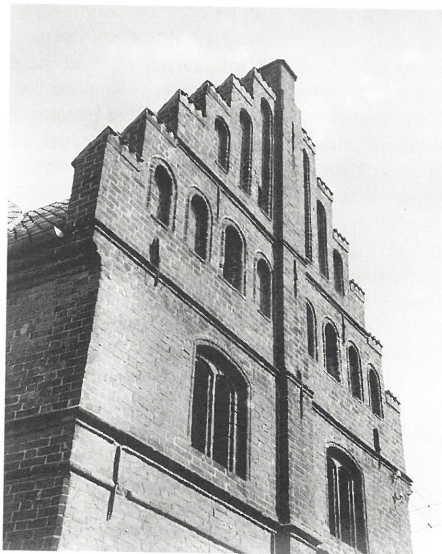

Fig. 3. Øvre halvdel af den søndre gavl, med den lidt fremspringende skorsten og de rundbuede blændinger. Foto ca. 1960 af H. H. Engqvist.

I det hele taget har man gjort brug af profilerede formsten overalt, hvor det har været muligt. Således bl.a. i bygningens hovedgesims, som er opbygget af tre forskellige formsten, der hvad profilering angår, hører sammen. Også i blændingernes og i muråbningernes false er der anvendt formsten. Det gælder i særlig grad de spidsbuede døre, hvis aftrappede false omfatter tre led, der set i sammenhæng fremstræder som tre stærkt fremspringende rundstave, adskilt af dybtliggende hulkehle. Af rundstavene er den midterste tovsnoet, hvilket er bemærkelsesværdigt, fordi den tovsnoede formsten kun sjældent finder anvendelse her i landet. Et andet træk, der giver anledning til undren er den vandrette frise under overetagens vinduer, idet friser af denne art ellers først optræder på danske bygninger, der er opført efter 1580.

Den tovsnoede rundstav hører først og fremmest hjemme i den nordtyske by Lüneburg, hvor den tillige med den vandrette frise findes på adskillige bygninger fra første halvdel af 1500-årene. Og i Lüneburg er friserne pudsede og hvidkalkede, hvilket Stenboderne frise måske

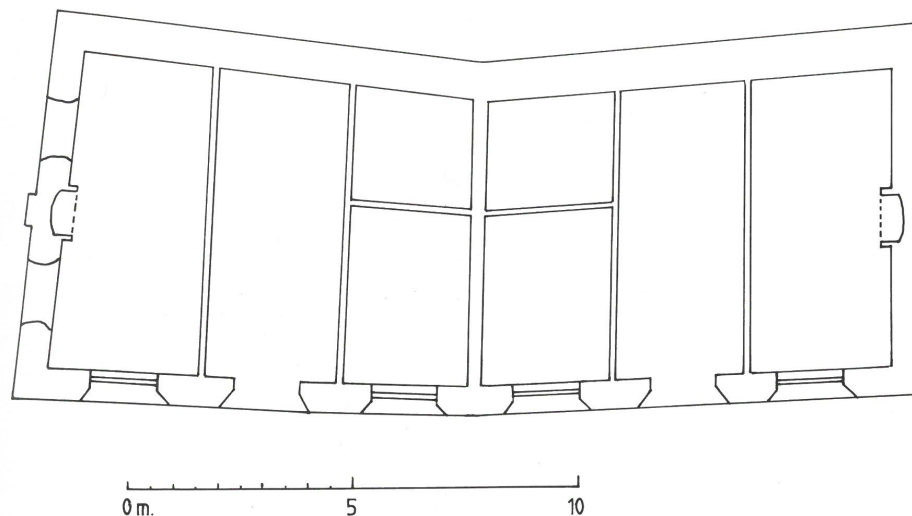

Fig. 4. Plan af stueetagen efter ombygningen i 1528. Rekonstruktionsforsøg. Tegning: B.H. Nielsen.

også har været. De karakteristiske tovsnoede formsten blev tillige med mange andre former for profilsten produceret på de Lüneburgske teglværker. Og det er de i høj grad tænkeligt, at de i Stenboderne anvendte formsten er importeret fra Lüneburg.

Tilstedeværelsen af den vandrette frise er det straks vanskeligere at motivere. At en Lüneburgsk bygmester skulle have været på spil i Ribe, er vel muligt, selvom det måske nok er for store vekslers at trække på lighedens med de Lüneburgske bygninger.

Hvordan Stenboderne har været indrettet efter ombygningen omkring 1528, har vi ingen sikker viden om. At der har været forstuer indenfor de to spidsbuede døre, kan der dog næppe være tvivl om og meget tyder på, at der op til begge gavle har ligget en stor stue med åbent ildsted medens rummene på den modsatte side af forstuerne efter alt at dømme har været tænkt som handelsboder (fig. 4). Herpå tyder i alle fald den specielle udformning af vinduerne ud mod Stenbogade. I disse er murfladen under vinduerne trukket en halv sten tilbage, hvilket viser, at de har været beregnet til træluger, der har kunnet slås ned.

En tilsvarende plandisposition findes i Malmø i en grundmuret dobbeltbod fra 1534. Her er der således nærmest gavlene en stor stue og på den anden side af den gennemgående forstue en handelsbod og bag denne et lille kammer med vindue til gården. Og der er grund til at tro, at Stenboderne også har haft et kammer på dette sted.

Af de mange der i tidens løb har stået som ejere af Stenboderne, var i første halvdel af 1600-årene byens medicus, dr. Kristen Bording. I den vurdering, der fandt sted efter hans død, omtales den nordre bod som »den store Stens« og det fremgår da også af dokumentet, at denne bod udover stenhuset omfattede et trefags hus med indkørsel ud mod Stenbogade og i gården en stald og et »Bruhus« (bryggers), hvori der også var nogle kamre. Da enken i 1654 skifter med børnene, beholder hun selv den store nordre bod, der nu betegnes »Adelhuset«, medens børnene måtte deles om »Hjørnehuset« (den søndre halvdel af Stenboderne), en mindre bod i Sønderportsgade og en bondegård i Rodebæk. Til den søndre af Stenboderne hørte der kun en ganske smal gårdsplads.

I begyndelsen af 1700-årene var det ældgamle rådhus i Grønnegade så forfaldent, at det ikke

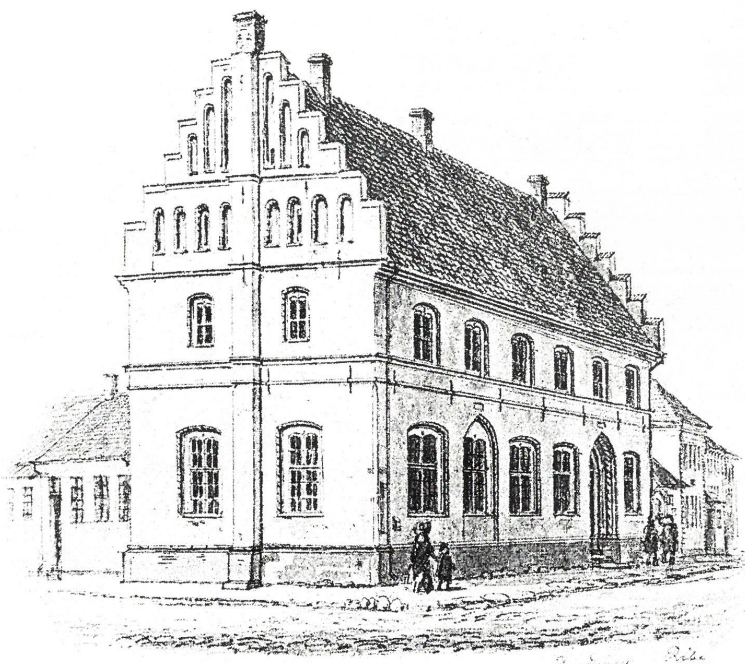

Fig. 5. Rådhuset set fra sydøst, omkring 1860. Tegning: A. Nay.

mere lod sig istandsætte. Man så sig derfor om efter en solid og præsentabel bygning, der lod sig indrette til rådhus. Byrådet fandt Stenboderne velegnede. De blev erhvervet i 1709 og kunne samme år efter en mindre ombygning indvies til rådhus, hvilket fandt sted med stor festivitas. Ombygningen medførte dog ingen umiddelbar synlige ændringer af bygningens udseende. Da den søndre dør af hensyn til den ny anvendelse måtte lukkes, var det således kun selve døråbningen, der blev tilmuret.

Om indretningen efter ombygningen har vi kun få reelle oplysninger. Sikkert er det dog, at der stadig var forstue indenfor den nordre dør, ligesom vi ved, at der i den søndre del af stueetagen blev indrettet en stor sal til byens magistrat (to borgmestre og otte rådmænd). Og meget tyder på, at der nord for forstuen har været en civilarest ud mod gaden og et arkivrum ind mod gården. Der omtales også en sal til »de 16 mænd« og

en »tingstue«, der begge må have ligget i overetagen. Trappen, som slet ikke nævnes, har formentlig haft sin plads i den bagerste del af forstuen. Løvrigt har der i kælderen ligget to små rum til de arresteranter, der havde mere alvorlige forbrydelser på samvittigheden.

Senere hen hører vi om »Tingstuehuset«, en grundmuret bygning i en etage, der med facade ud mod Sønderportsgade var sammenbygget med rådhusbygningen. Tingstuehuset var opført i 1727 som erstatning for to gamle boder. På en afbildning af rådhuset fra årene omkring 1860, vistnok den ældste der findes, aner man såvel tingstuehuset som det lille tidligere omtalte porthus ved rådhusets nordgavl (fig. 5). Rådhuset, der er set fra sydøst, har samme udseende som idag, bortset fra at der smårudede trævinduer i vinduesåbningerne samt i den delvis tilmurede søndre dør (fig. 6).

I 1892-94 blev rådhuset restaureret og udvidet

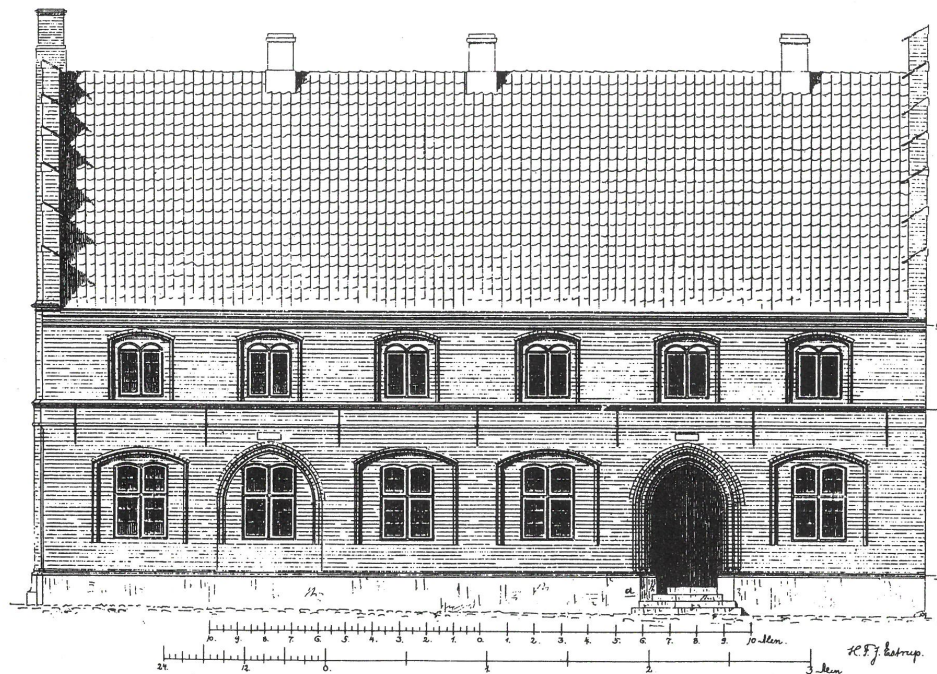

Fig. 6. Opmåling af facaden udført af H.F.J. Estrup 1877. Gengivet i Ældre Nord. Architektur, 11. række.

af arkitekten, professor H. C. Amberg. Han har således ansvaret for det store trappetårn ind mod gården, ligesom sidebygningen langs Sønderportsgade med den fantasifulde rådssal i overetagen er hans værk.

Det må også nævnes, at H. C. Amberg lod indsætte halvstensposter i samtlige vinduesåbninger, to i de store ud mod Stenbogade og en enkelt i de øvrige. Han genåbnede den søndre dør og tegnede de nuværende to egetræsdøre med de »middelalderlige« smedejernshængsler. Yderligere ændringer af den gamle bygnings facade blev ikke foretaget. Dette gjaldt dog ikke bagsiden, hvoraf hovedparten i forbindelse med opførelsen af tilbygningerne blev revet ned og erstattet med nyt murværk.

Der er bevaret nogle meget skematiske tegninger fra 1890. På stueplanen ses den store søndre sal, der nu betragtes »Rådhusalen« og nord for forstuen et brandfrit rum til Den antikvariske

Samling. På planen af overetagen er der op til sydgavlen vist en gennemgående stue. Herefter følger ud mod Stenbogade en række mindre rum og ind mod gården en bred gang. I den indretning rådhuset har idag, synes der således ikke at være foretaget større ændringer siden ombygningen i 1890'erne.

Udover de nævnte tegninger og fire breve til H.C. Amberg fra Gustav Jensen, Ambergs konduktør i Ribe, har denne ganske væsentlige byggesag tilsyneladende ikke afsat sig spor i de offentlige arkiver. Brevene, som findes i Nationalmuseets antikvarisk-topografiske arkiv indeholder flere vigtige oplysninger. Bl.a. at der har været kældre under de gamle boder og at der var en mindre kælder under den sydvestre del af rådhuset, som blev tilkastet i 1892 for at sænke gulvet i den søndre del af bygningen, så gulvene kunne komme til at ligge i samme niveau. Han meddeler også, at der kun er fundet spor af

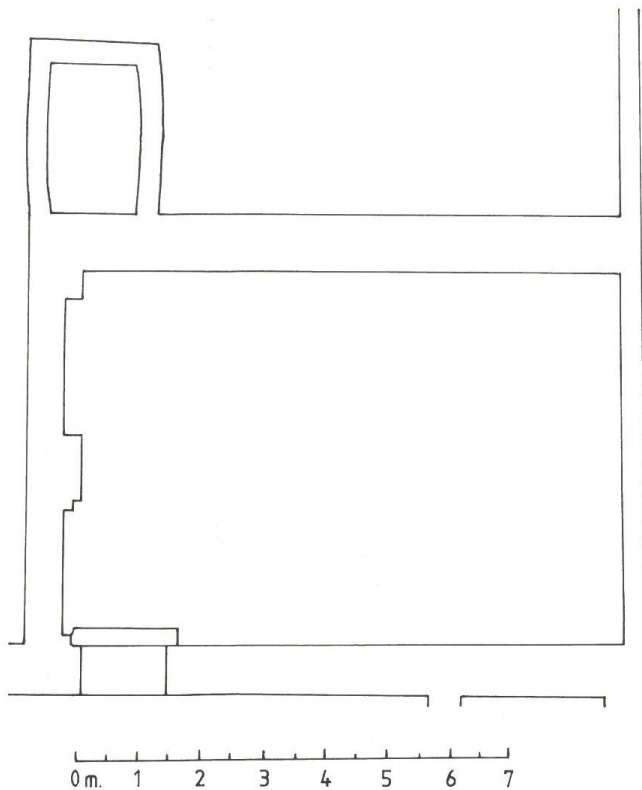

Fig. 7. Udsnit af Gustav Jensens skitseopmåling af den ældgamle sidebygning som i 1873 blev fundet i rådhusets gård. Rentegning: Børge H. Nielsen.

murede midterposter i de fire midterste af overetagens vinduer ud mod Stenbogade (efter Dagmergades anlæggelse i 1874 von Støckens plads),

og at der ikke er fundet spor efter murede poste i de øvrige vinduer. De to poste i facadens store vinduer er der i hvert fald ikke belæg for.

Under udgravningen til den nye vestfløjs fundamenter fandt man kældermurene fra en sidebygning, der har været sammenbygget med den nordre bods gårdside. Gustav Jensen skriver herom i det første af de omtalte breve og han vedlægger en planskitse (dateret 4.6.1892), som er meget fortællende (fig. 7). Af denne fremgår det, at sidebygningen har beslaglagt den søndre del af bodens gårdsplads. Sidebygningen har været 6,9 meter lang og var i det sydøstre hjørne udstyret med et lille tøndehvælvet rum, sikkert en brandsikker boks. Vi får også at vide, at kælderens brolægning ligger ca. 3,5 meter under gulvet i den nordre del af rådhusets stueetage og 70 cm under den gamle bods kælder. Det ses på planen, at der har været en dør med tre trin mellem de to kældre. I den søndre bods kælder blev der ind mod gården fundet rester af et udløb, et lille vindue og en dør.

Herudover har jeg ikke mere at fortælle om de to middelalderlige stenboder, som i 1709 blev indrettet til byens rådhus. Idag er de mange administrative funktioner overflyttet til en stor administrationsbygning, mens det gamle rådhus med sine sale stadig opfylder de repræsentative formål.

Hans. H. Engqvist, arkitekt
 Borgevej 37
 2800 Lyngbyvej